

TÜRKÇEDE 'TAP-' FİİLİNİN ANLAM ÖZELLİKLERİ

Arş. Gör. Fatih ERBAY
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ferbay@selcuk.edu.tr

Özet

Tap- fiili Türkçede yüzyıllar boyunca kullanılmış ve bu fiilden Türkçenin yapısına uygun yüzlerce kelime türetilmiştir. Türetilen bu kelimeler geniş Türk coğrafyasında birçok farklı anlamda kullanılmıştır. Bu çalışmada, Eski Türkçe dönemi eserlerinden başlayarak günümüze kadar tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin sözlükleri taranmış ve Türkçede anlam genişliğinin lokomotiflerinden biri olarak göreceğimiz *tap-* fiili ile bu fiilden türetilmiş yapıların anlam ve kullanım sahası incelenmeye çalışılmıştır. İnceleme sonunda iki farklı anlam dairesine ait *tap-* fiili tespit edilmiştir. *Tap-* fiilleriyle türetilmiş bu kelimeler, anlam özelliklerine göre ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, tap- fiili, anlambilim.

MEANING PROPERTIES OF 'TAP-' VERB IN TURKIC

Abstract

Tap- verb have been used for centuries and hundreds of word was derived from these word that is suitable for the structure of Turkic. These derived words have been used in many different meanings in wide Turkic geography. In this work, historical and modern Turkic dialects words have been scanned, starting from the old Turkic period's documents until today and in Turkic *tap-* verb helps making very large meaning of words. *Tap-* verb and the structural meaning of the words and usage areas that have been derived from them have been tried to analysed. At the end of this analysing there were two different meanings of *tap-* verb has been found. These words that has been derived with *tap-* verb, has been considered detailly according to their meaning property.

Key Words: Turkic, tap verb, symantics.

Giriş

Çağdaş ve tarihî Türk lehçeleri arasında, bazı kelimelerden yola çıkarak karşılaştırmalı bir inceleme yapıldığında lehçeleri birbirinden ayıran farklılıklar bulunduğu görülebilir. Oğuz lehçelerinde kullanılan benze- / meñze- kelimesine karşılık diğer Türk lehçelerinde oħşa- / oħşa- kelimelerinin kullanıldığı gibi, bir kavram için bazı lehçelerin kullandığı kelimeye karşılık bir diğer lehçe grubu başka bir kelime tercih etmektedir (Gülsevin, 2007: 281). Türk lehçelerinde farklı kelime tercihlerinde en çok bilinen şekil tap- / bul- fiillerinin kullanımınıdır. Gürer Gülsevin bu konu ile ilgili, Kutadgu Bilig’de yer alan tap- ve bu kelimenin denk çifti olarak gördüğü bul- kelimesini incelemiş; tap- ve bul- fiillerinin Kutadgu Bilig’de birlikte kullanıldığını (bul-: 323 kez; tap-: 1 kez) belirtmiştir:

Özüñ buldı tevfiķ kamuğ edgüke

Budun todtı bütti yigü kedküke (KB. 3113)

Uluğluk tapayın tise sen özüñ

Er at birle yakşı yorı ay tüzün (KB. 4172) (Gülsevin, 2007: 281).

Ancak Kutadgu Bilig’den daha önce de Türk dilinde aynı kavramı ifade eden bu iki kelimenin birlikte kullanıldığını bilinmektedir. Kullanım genişlikleri farklı olmak üzere Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde tap- ve bul- kelimelerinin her ikisiyle de karşılaşmaktayız. Çağdaş Türk lehçelerinde ise bu kavram için kullanılan kelimede ayırım oluşmaya başlamış ve bazı çağdaş lehçeler bul- fiilini, bazı lehçeler de tap- fiilini tercih ederken Azerbaycan Türkçesi gibi bazı lehçelerde de her iki fiil de kullanımda kalmıştır (Gülsevin, 2007: 282; Gülsevin, 1998: 16).

Bu çalışmada, tap- fiili, “Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek” ve “Bulmak; kavuşmak; kazanmak; elde etmek” şeklindeki anlamlarına göre iki bölümde incelenmiştir. Eski Türkçe döneminden çağdaş Türk lehçelerine kadar olan geniş süre içerisinde bu fiil iki farklı anlamda kullanılmıştır. Gabain, tap- fiiline hem “Hürmet etmek” hem de “Bulmak, kazanmak” anlamlarını vermiştir (Gabain, 1988: 297). Buradan hareketle tap- fiilinin Türkçenin takip edilebilen dönemleri içerisinde iki ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ancak Eski Türkçe döneminden bugüne iki farklı anlam alanı içerisinde gelişen fiilin, Türkçenin takip edemediğimiz dönemlerinde, dilin bünyesinde, bahsettiğimiz anlamları kapsayan tek bir fiil olarak bulunması muhtemel görülmektedir. Bununla birlikte “Bulmak, kavuşmak” kavramları ile “İbadet etmek, tapmak” kavramlarının anlam bağı açıkça görülmektedir.

1. Türkçede Tap- Fiili

“Bulmak” anlamına gelen *tap-* fiili Eski Türkçe döneminden itibaren çağdaş lehçelere kadar kullanıla gelmiştir. ‘Eski Türk Yazıtları’nda H. N. Orkun bu fiile “Bulmak” anlamını vermiştir (Orkun, 1986: 105). Caferoğlu, ‘Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde “1. Tapmak 2. Bulmak, elde etmek” (Caferoğlu, 1993: 147); Kutadgu Bilig’de Arat, “Tapmak, bulmak, kavuşmak; hizmet etmek” anlamlarını vermiştir (Arat, 1979: 422–426). Arat’ın da anlamlandırırken böldüğü “Tapmak, bulmak, kavuşmak” ve “Hizmet etmek” anlamlarına gelen “*tap-* I” ve “*tap-* II” fiillerini biz de ayrı ayrı gösterdik. Tarihî lehçeler üzerine yapılan bütün çalışmaların sözlük ve eser dizinlerinde gösterildiği gibi Dîvânü Lügâti’t-Türk’te de *tap-* fiilinin bu iki ayrı anlamına dikkat çekilir. Burada fiile “Tapmak, hizmet etmek; bulmak, sezmek, kaybolanı bulmak” anlamları verilmiştir (Atalay, 1999: 573). Karahanlı Türkçesiyle yazılmış ilk Kur’an Tercümesi’nde fiile *tap II* “Bulmak” anlamı verilmiştir (Ata, 2004: 654–655). Kısâsü’l-Enbiyâ’da kelimeye *tap-* I “*Bulmak, nail olmak, kabul etmek*”, *tap-* II “*Tapmak, ibadet etmek*” anlamları verilir (Ata, 1997: 596–597). Ata, Nehcü’l-Ferâdis’te geçen kelimeyi “Bulmak” şeklinde anlamlandırır (Ata, 1998: 404). Kitâbü’l-İdrâk li-Lisânü’l-Etrâk’te kelime *taptı* “1. Buldu 2. Buluştu” şeklinde geçmektedir (Caferoğlu, 1931: 97–98). Gülistan Tercümesi’nde de aynı kelime yer almaktadır. Karamanlıoğlu, eserdeki kelimeye “Bulmak, kazanmak, elde etmek” şeklinde anlam vermiştir (Karamanlıoğlu, 1989: 369). Borovkov da kelimeye “Bulmak” anlamını verir (Borovkov, 2002: 250).

Kelimeye ve kelimededen türetilmiş yapılara Çağatay Türkçesinde de sıkça rastlanmaktadır. Karasoy, ‘Şiban Han Divanı’ndaki fiile “Bulmak; kazanmak, elde etmek” anlamını vermiştir (Karasoy, 1998: 635). Çağatay şairi Bâbü’ün divanında kelimeye “Bulmak” anlamı verilmiştir (Yücel, 1995: 426). Toparlı ve arkadaşları ‘Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde *tap-* fiilinin üç anlamına dikkat çeker: *Tap-* (I) “1. Bulmak 2. Kazanmak, elde etmek”, *tap-* (II) “Sezmek”, *tap-* (III) “Hizmet etmek” (Toparlı ve diğerleri, 2003: 262). Burada kelimeye verilen “Sezmek” anlamı dikkat çekicidir. Kelimenin buna yakın bir anlamını çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde de görebiliyoruz. ‘Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugeti’nde *tap-* fiilinin “Görmek, hissetmek” anlamlarında kullanıldığı belirtilmektedir (Orujeva, 1987: 136).

Radloff, *tap-* II kelimesinin yer aldığı tarihî ve çağdaş Türk lehçelerini sırasıyla vererek (Çağatay, Altay, Teleüt, Şor, Koybal, Küerik, Kazan Tatar, Kırgız, Uygur, Kara Kırgız...) bu lehçelerde kelimenin “Bulmak, elde etmek, kazanmak” anlamlarında kullanıldığını belirtmiştir (Radloff, 1960: 947).

Fiile, Özbek Türkçesinde “Bulmak” (Yaman-Mahmud, 1998: 91-92); Kazak Türkçesinde “Bulmak; kazanmak; doğurmak” (Koç ve diğerleri, 2003: 520); Tatar Türkçesinde “Bulmak, ele geçirmek” (Toker, 2003: 788); Türkmen Türkçesinde “Bulmak” (Türkmen Diliniñ Sözlüğü, 1962: 636); Karaçay Türkçesinde “Bulmak, erişmek, kazandırmak” (Pröhle, 1991:83); Karayım Türkçesinde “Bulmak” (Kowalski, 1996:134); Kırgız Türkçesinde “Bulmak, ele geçirmek” anlamının dışında “*bala tap-*: Çocuk doğurmak” ve “Halletmek (bilmeceyi)” anlamında kullanılmıştır

(Yudahin, 1998: 708; Aşçı, 2003: 1121). Bu fiil Altay Türkçesinde geniş bir anlam özelliği kazanmaktadır. Emine Gürsoy-Naskali, fiilin zarf-fiil şeklinin *taap* olduğunu belirterek kelimenin “1. Bulmak 2. Kazanmak, elde etmek 3. Doğurmak 4. (bilmece) Çözmek 5. Kazanmak 6. Çarçabuk atılmak, fırlamak 7. Hükme varmak” gibi birçok anlamını göstermişlerdir (Gürsoy-Naskali ve diğerleri, 1999:168–169). 20. yüzyılın başlarında kendi yurtlarından sürülen Doğu Türkistan Türkleri Hindistan, Afganistan ve Arabistan’ı yurt edinmişlerdir. Arabistan bölgesine yerleşen bu Uygur Türkleri, “Bulmak” anlamındaki *tap-* fiilini *taf* şeklinde kullanmaktadırlar (Aşçı, 2004: 55).

Türkçenin takip edilebilen dönemlerinden itibaren iki anlama gelen *tap-* fiilinin anlamlarından bir diğeri “Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek”tir. Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde bu anlama gelen *tap-* fiilini ve bu fiilden türetilmiş kelimeleri görmek mümkündür. Türkiye Türkçesinde de *tap-* fiilinin bu anlamı dile yerleşmiş durumdadır.

Kutadgu Bilig’de yer alan *tap-* fiiline Arat, “Tapmak, bulmak, kavuşmak” anlamlarından başka “Hizmet etmek” anlamını da vermiştir (Arat, 1979: 422–426). Dîvânü Lügâti’t-Türk’te de geçen kelimeye “Tapmak, hizmet etmek; bulmak, sezmek” anlamları verilmiştir (Atalay, 1999: 573). Karahanlı Türkçesi ile yazılmış ilk metinlerden olan Kur’an Tercümesi’nde *tap-* fiiline “Tapmak, ibadet etmek, iman etmek” anlamı verilmiştir. (Ata, 2004: 654–655). *Tap-* kelimesine Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde *tap-* (III) “Hizmet etmek” (Toparlı ve diğerleri, 2003: 262); Kısâsü’l-Enbiyâ’da *tap-* II “Tapmak, ibadet etmek” (Ata, 1997: 597) anlamları verilmiştir. Radloff ise *tap-* I kelimesinin Uygur ve Osmanlı Türkçelerinde yer aldığını ve kelimenin “Hürmet etmek, saygı göstermek” anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Radloff, 1960: 947).

Türkiye Türkçesinin ağızlarında da *tap-* fiili, anlam genişliği bakımından zengindir. Derleme Sözlüğünde kelime “Bulmak; kapmak” anlamının dışında tarihî lehçelerde rastlanılmayan “Başa kakmak”, “Bir şeye tutkun olmak, düşkünlük göstermek”, “Yapı, köprü vb. şeylerin selden çökmesi” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (Derleme Sözlüğü, X. cilt, 1978: 3828). Derleme Sözlüğünde *tap-* kelimesine verilen “Bir şeye tutkun olmak, düşkünlük göstermek” şeklindeki anlam, “Hizmet etmek; saygı göstermek” anlamlarına gelen *tap-* fiiliyle ilgili olmalıdır. Yine buradaki “Yapı, köprü vb. şeylerin selden çökmesi” biçimindeki *tap-* fiili, Yozgat ağzında *hap-* şeklindedir.

2. “Bulmak, elde etmek, kavuşmak, kazanmak; sezmek” Anlamlarına Gelen *Tap-* Fiilinden Türetilen Kelimeler

2.1. *Tapıl-* / *Tapul-*: *Tapıl-* kelimesinin, *tap-* fiil köküne ‘-l-’ fiilden fiil yapma eki getirilerek yapıldığı –fiilin anlamını da göz önüne alarak- muhakkaktır. Kelime, Dîvânü Lügâti’t-Türk’te *tapul-* şekliyle ve “(kaybolan şey) Bulunmak” anlamında kullanılır (Atalay, 1999: 575). Yine *tapul-* şekliyle Gülistan Tercümesi’nde “Bulunmak, kazanılmak” (Karamanlıoğlu, 1989: 369); Nehcü’l-Ferâdis’te “Bulunmak” (Ata, 1998: 404) anlamındadır. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde *tapıl-* ve

tapul- şekline ise “Bulunmak, kazanılmak” anlamı verilmiştir (Toparlı ve diğerleri, 2003: 262–263). Kısâsü'l-Enbiyâ'da *tapıl-* “Bulunmak” (Ata, 1997: 597) şeklinde yer alırken Çağatay Türkçesi şairlerinden Bâbü'r ve Şiban Han'da da kelime karşımıza çıkar. Karasoy ve Yücel fiilin anlamını “Bulunmak” olarak vermektedir (Karasoy, 1998: 635; Yücel, 1995: 427). Çağdaş Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesinde de kelimeye tarihî lehçelerdeki anlamıyla paralel olarak “Bulunmak” anlamı verilmiştir (Türkmen Diliniñ Sözlüğü, 1962: 636). Radloff da *tapıl-* kelimesinin “Bulmak” anlamına gelen *tap-* fiiline *-l-* fiilden fiil yapma ekinin getirilmesiyle oluşturulduğunu ve Kırım Tatar Türkçesinde “Bulunmuş olmak” anlamına geldiğini belirtmiştir (Radloff, 1960: 950).

2.2. Tapış-: *Tapış-* kelimesinin “Bulmak” anlamındaki *tap-* fiilinin ‘-ş-’ fiilden fiil yapma eki ile genişletildiği görülmektedir. A. von Gabain de *tapış-* fiilinin “Bulmak” anlamındaki *tap-* fiilinden geldiği görüşündedir. Yine Gabain kelimeye “Bulmak, yeniden bulmak” anlamını vermiştir (Gabain, 1988: 297). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde Caferoğlu, “Buluşmak, karşılaşmak, rastlaşmak” (Caferoğlu, 1993: 147); Kutadgu Bilig'in indeksinde Arat, “Kavuşmak” (Arat, 1979: 422–426); Dîvânü Lügâti't-Türk Dizini'nde, *tapış* ismi “İki kişinin işlerini birbirine tapşırması, vekilleşme, yekeleşme” şeklinde anlamlandırılmıştır (Atalay, 1999: 574). Ancak *tapış* ismindeki yapının *tapış-* fiilindeki yapıdan ayrı olduğu görülmelidir. *Tapış-* ve *tapuş-* fiiline Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde “Buluşmak, kavuşmak” anlamı verilir (Toparlı ve diğerleri, 2003: 262–263). Kitâbü'l-İdrâk li-Lisânü'l-Etrâk'te *tapıştı* kelimesine “Buluştı” (Caferoğlu, 1931: 97–98); çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *tapış-* kelimesine “Birbiri ile görüşmek; bir maksat için buluşmak” (Orujeva, 1978: 136) anlamı verildiği görülmüştür.

2.3. Tapşur- / Tapşır-: Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde sıkça kullanılan bir fiildir. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde kelimeye “Tenbih ve teslim etmek” anlamı verilmiştir (Caferoğlu, 1993: 147). Drevne Tyurkskiy Slovar'da kelimenin *tapşur-* ve *tapşur-* biçimleri yer almaktadır. Burada *tapşur-* fiiline “Emanet etmek, emanet bırakmak; teslim etmek” anlamları verilmiştir (Drevne Tyurkskiy Slovar, 1969: 535). Dîvânü Lügâti't-Türk Dizini'nde *tapşur-* kelimesine “Tapşırarak, ulaştırmak, teslim etmek” anlamı verildikten sonra eserde (ş-ç değişikliği ile) *tapçur-* şeklinin de geçtiği belirtilmiştir (Atalay, 1999: 575). Karahanlı Türkçesiyle yazılmış ilk Kur'an Tercümesi'nde Ata, kelimeye “Getirmek, vermek” anlamını vermiştir (Ata, 2004: 656). Yine Ata, Nehcü'l-Ferâdis Dizini'nde “Ulaştırmak, götürmek, teslim etmek, vermek” (Ata, 1998: 404); Kısâsü'l-Enbiyâ Dizini'nde “Ulaştırmak, vermek, göndermek, emanet etmek” (Ata, 1997: 597) anlamlarını vermiştir. Borovkov, çalışmasında *tapşur-* fiiline “İsmarlamak, emanet etmek” (Borovkov, 2002: 251); Vámbéry, Çağatay Türkçesinde yer alan fiile “Emanet bırakmak; inanmak, güvenmek” (Vámbéry, 1867: 253); Şiban Han Divanı'nda Karasoy, “Tevdî etmek, emânet etmek, ısmarlamak” (Karasoy, 1998: 635) anlamlarını vermişlerdir. Bâbü'r Dîvânı'nda ise *tapşur-* kelimesinin anlam genişlemesi rahatlıkla görülebilmektedir. Yücel, kelimenin Divan'da “Emanet etmek, teslim etmek, bırakmak; güvenmek, bel bağlamak; açmak, söylemek” anlamlarına geldiğini gösterir (Yücel, 1995: 427).

Çağdaş Türk lehçelerinden Özbek Türkçesinde *tapşır-* fiiline “Görevlendirmek” anlamı verilmiştir (Yaman-Mahmud, 1998: 91–92). Bu lehçede *tapşır-* fiilinin, “Bulmak” anlamı *tap-* fiilinden değil; “Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek, razı olmak” anlamlarına gelen *tap-* fiilinden geldiği açıktır. Aynı şekilde Özbek Türkçesinde *tapşırık* kelimesinin “Görev, vazife” anlamında kullanıldığı ve yine bu kelimenin “Görevlendirmek” anlamına gelen *tapşır-* fiilinden türetildiği görülebilir.

Tapşır- fiili, Tatar Türkçesinde “Takdim etmek, buyurmak, teslim etmek” (Toker, 2003: 790); Kırgız Türkçesinde “Teslim etmek, tevdi eylemek” (Yudahin, 1998: 709); Kazak Türkçesinde – *tapsır-* şekliyle - “Bir işi bir kimseye vermek; teslim etmek” (Koç ve diğerleri, 2003: 520) ve “Emanet etmek, tahsis etmek” (Aşçı, 2003: 1121) anlamında kullanılırken kelimenin Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğradığı görülebilir. Derleme Sözlüğü’nde *tapşır-* fiiline “Korumak için alınan bir şeyi geri vermek; sunmak; bağışta bulunmak; ulaştırmak”, “Tanıştırmak”, “Öpmek”, “Aktarmak, ismarlamak” gibi geniş bir anlam özelliği yüklenmiştir (Derleme Sözlüğü, X. cilt, 1978: 3829).

2.4. Taptır-: *Taptır-* kelimesinin *tap-* fiil köküne ‘-tır-’ fiilden fiil yapma ekinin getirilmesiyle yapıldığı görülmektedir. *Taptır-* fiiline “1. Buldurtmak, 2. Elde ettirmek 3. (bilmeceyi) Çözdürmek” anlamında Altay Türkçesinde (Gürsoy-Naskali, 1999: 169) ve “Buldurmak” anlamında Kırgız Türkçesinde rastlanmıştır (Yudahin, 1998: 709). Radloff, Osmanlı Türkçesinin kelimeleri arasında gösterdiği ve “Hürmet etmek, saygı göstermek” anlamına gelen *tap-* fiilinden türediğini belirttiği *taptır- I* kelimesine “1. Buldurtmak 2. Taptırmak; hizmet ettirmek” anlamlarını verir (Radloff, 1960: 956). Ancak bu kelime için verdiği birinci anlam (Buldurtmak) kelimenin kökünü dayandırdığı “Hürmet etmek, saygı göstermek” anlamına gelen *tap-* fiili ile çelişmektedir. Yine Radloff, “Bulmak, elde etmek, kazanmak” anlamlarına gelen *tap-* fiiline dayandırdığı *taptır- II* kelimesine Altay, Teleüt, Koybal, Kuman Türkçeleri gibi birçok çağdaş Türk lehçesinde “1. Buldurtmak 2. Biraz genişletmek”; Şor Türkçesinde “İzlemek, peşine düşmek” anlamını vermiştir (Radloff, 1960: 956).

2.5. Tapılmas / Tapıldık: *Tap* ismi ve *tap-* fiilinden türemiş yapılar bakımından zengin olan Özbek Türkçesi, bu kelimelerden türemiş yapılar bakımından da özelliklidir. Özbek Türkçesinde diğer tarihî ve çağdaş lehçelerde görülen *tap-* fiilinden türemiş yapıların dışında sadece Özbek lehçesinin kelime hazinesine ait yapılar da bulunmaktadır. Biz *tapılmas* ve *tapıldık* kelimeleri için Özbek Türkçesine ait kelimeler diyebilmekteyiz. Yaman-Mahmud, *tapılmas* kelimesine “Bulunmaz, nadir” anlamını verirken *tapıldık* kelimesine “buluntu” anlamını vermiştir (Yaman-Mahmud, 1998: 91–92).

2.5. Tapıştur-: Yalnız Kitâbü’l-İdrâk li-Lisânü’l-Etrâk’te gördüğümüz kelime, burada *tapışturdı* şeklinde yer almaktadır. Eserde *tapışturdı* kelimesinin anlamı olarak “Buluşturdu” verilmiştir (Caferoğlu, 1931: 97–98).

2.6. **Tapmaca:** Kelime, neredeyse tüm Türk lehçelerinde “Bilmece” anlamında yer almaktadır. Kelimenin “Bulmak” anlamına gelen *tap-* fiilinden türediği açıkça görülmektedir.

2.7. **Tapuç:** Wilhelm Radloff, Çağatay Türkçesine ait olduğunu gösterdiği *tapuç* kelimesine “1. Bulunmuş, elde edilmiş 2. Oyunda kazanma” anlamlarını vermiştir. Yine Radloff kelimenin *tap-* fiiline *-uç* fiilden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşturulduğunu belirtmektedir (Radloff, 1960: 951).

2.8. **Tapuzmak / Tapzuğ:** *Tapuzmak* ve *tapzuğ* kelimelerine Dîvânü Lügâti't-Türk'te rastlanmıştır. Burada *tapuzmak* kelimesine “Bilmece sormak ve söylemek”; *tapuz-* fiilinden türediği görülen *tapzuğ* kelimesine ise “Bilmece” anlamı verilmiştir. Yine Dîvânü Lügâti't-Türk Dizini'nde *tapzuğ* kelimesinden başka bu anlama gelen *tabuzğu*, *tabuzğuq*, *tapzuğuq* kelimeleri de yer almaktadır (Atalay, 1999: 575-576).

Drevne Tyurkskiy Slovar'da, Dîvânü Lügâti't-Türk kaynak gösterilerek *tapuz-* kelimesine “Bilmece sormak” şeklinde anlam verilmiş ve Dîvân'dan “*Tapzuğuq tapuzdum*” örneği alınmıştır. Yine kelimenin *tapız-* biçimine de aynı anlamla sözlük'te yer verilmiştir (Drevne Tyurkskiy Slovar, 1969: 536).

3. “Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek, razı olmak” Anlamlarına Gelen *Tap-* Fiilinden Türetilen Kelimeler

3.1. **Tapın- / Tapun-:** *Tap-* fiilinden ‘-n-’ fiilden fiil yapma eki ile türetilen *tapın-* kelimesi, Türkçenin bilinen ilk devirlerinden itibaren kullanılan kelimelerdendir. Bu kelimeye Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde “Tapınmak, perestiş¹, hürmet etmek” anlamlarını vermiştir (Caferoğlu, 1993: 147). Kelime Kutadgu Bilig'de “Tapınmak, hizmette bulunmak” (Arat, 1979: 422-426); Karahanlı Türkçesinde “Tapınmak, ibadet etmek, kulluk etmek” (Ata, 2004: 657); Dîvânü Lügâti't-Türk'te “Tapmak, tapınmak; hizmet etmek” (Atalay, 1999: 574); Nehcü'l-Ferâdis'te “Tapınmak” (Ata, 1998: 404); Kısâsü'l-Enbiyâ'da *-tapun-* şekliyle- “Tapınmak” (Ata, 1997: 598) anlamlarına gelmektedir. Yine kelimeye Borovkov, “Hizmet etmek, ibadet etmek” (Borovkov, 2002: 252) anlamını verirken; Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde *-tapun-* şekliyle- “Tapınmak, ibadet etmek” (Toparlı ve diğerleri, 2003: 263) anlamı verilmiştir.

Tapınmak kelimesi, tarihî lehçelerimizde olduğu gibi çağdaş lehçelerde de sıklıkla kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde artık “Hizmet etmek, hürmet etmek” gibi anlamlardan sıyrılarak tamamen dinî bir anlam kazanan kelime, Türkçe Sözlük'te “Tanrıya ve İlâh olarak tanınan varlığa karşı inanış ve bağlılık anlatmak için belirli kurallara bağlı dinî hareketlerde bulunmak” anlamındadır (Türkçe Sözlük, 1998: 2135). Azerbaycan Türkçesinde kelimeye “Secde etmek, sitayiş etmek, ibadet etmek, perestiş etmek; perestiş derecesinde sevmek” anlamları verilmiştir (Orujeva, 1987:

¹ *Perestiş* kelimesi Farsça olup “*Tapınış, şiddetli sevgi, gönül akışı*” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 1998: 859).

136). Karaçay Türkçesinde ise kelime, *tabın-* şekliyle “eğilmek, teslim olmak” anlamındadır (Pröhle, 1991:82).

Kutadgu Bilig’de *tapın-* kelimesinin -dIr/-dUr/-tIr/-tUr fiilden fiil yapma ekiyle türetilmiş şekillerine de rastlamaktayız. Arat, eserdeki *tapındur-* kelimesine “Taptırmak, hizmet ettirmek” anlamlarını vermiştir (Arat, 1979: 422-426).

3.2. *Tapıg / Tapag / Tapık / Tabuk*: *Tapıg/ tapag*, Eski Türkçe döneminden itibaren metinlerimizde yer alan kelimelerimizdendir. A. von Gabain, *tapıg* kelimesine “Hürmet, hizmet; huzur” anlamını verdikten sonra bu kelimenin *tap-*’tan (*bulmak anlamlı*) geldiğini belirtmiştir (Gabain, 1988: 297). Ancak *tapıg* kelimesinin “Hürmet, hizmet, huzur” gibi anlamlarıyla “Bulmak” anlamlı *tap-* fiilinden değil; “Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek, razı olmak” anlamlarını içinde barındıran *tap-* fiilinden geldiği açıktır.

H. N. Orkun eserinde, *tapıg* kelimesine “Hizmet” anlamını vermektedir (Orkun 1986: 105). M. Erdal, *tapıg* kelimesinin *tap-* kelimesinden geldiğini belirterek kelimeye “Saygılı hizmet, görev; ibadet, tapınma, tapma” anlamlarını vermiştir (Erdal, 1991: 205–206). Kutadgu Bilig’de yer alan kelimeye Arat, “Hizmet, ibadet” anlamlarını vermiştir (Arat, 1979: 422–426).

Tapug kelimesine Dîvânü Lügâti’t-Türk’te “Hizmet, tapma, tapı” (Atalay, 1999: 576); Karahanlı Türkçesiyle yazılmış ilk Kur’an Tercümesi’nde “İbadet” (Ata, 2004: 657); Kısâsü’l-Enbiyâ’da -*tap(u)g* şekli ile- “Hizmet, ibadet; bağlılık, itaat” (Ata, 1997: 597); *Nehcü’l-Ferâdis*’te “İbadet” (Ata, 1998: 404); *Gülüstan Tercümesi*’nde “Hizmet, huzur” (Karamanlıoğlu, 1989: 369) anlamları verilmiştir. Kelimeye, Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde “Hizmet” ve “Huzur, kat” (Toparlı ve diğerleri, 2003: 263); *Bâbür Divanı*’nda ise “Huzur, kat; hizmet” (Yücel, 1995: 427) anlamları verilmiştir. Radloff *tapık* kelimesinin *tap-* kelimesine -k fiilden isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşturulduğunu ve “Hizmet, iş; görev” anlamlarına geldiğini belirtmektedir (Radloff, 1960: 949).

Borovkov ise *tapug* kelimesinin “Hizmet” ve “Hediye, armağan” olmak üzere iki anlamından bahsetmiştir (Borovkov, 2002: 251). Borovkov’un *tapug* kelimesine verdiği “Hediye, armağan” anlamına diğer tarihî dönemlere ait yazılı eserlerin dizinlerinde veya sözlüklerde rastlayamadık.

A.K. Borovkov bir diğer çalışmasında *tabuk* kelimesini incelemiştir. Bu kelimeye “Hizmet etme belirtisi olarak eli alına koymak (selam için)” anlamını metinden çıkararak geldiğini, *tabuk* kelimesinin Abuşka Lügati’nde “Hizmet, saygı”, Radloff’ta da “Hayran olmak; Moğolların seromonisi (elin kafaya ve alına götürülmesi); bağlılık, saygı belirtisi” anlamlarında yer aldığını belirtir (Borovkov, 1961: 150; Radloff, 1960: 951). Hacıyeva da Borovkov’un *tabuk* kelimesine “Secde etmek için el basmak” anlamını geldiğini söylemektedir (Hacıyeva, 1991:27-289). Kelime, Derleme Sözlüğü’nde *tapuk* şekliyle “Boyun eğme, gönül verme” anlamında yer alır (Derleme Sözlüğü, X. cilt, 1978: 3830).

3.3. Tapı / Tapu: Kutadgu Bilig'te rastladığımız *tapı* kelimesine Arat tarafından "Razı olma, kanaat etme" anlamları verilmiştir (Arat, 1979: 422-426). Kelimenin Kutadgu Bilig'de kazandığı bu anlamı Dîvânü Lügâti't-Türk'te de görmekteyiz: *Tapı I* : "Bir şeye razı olma". Ancak Divan'da belirttiğimiz bu anlamından başka *tapı II* : "Ne uzun ne kısa, orta" şeklindeki anlamı bir farklılık olarak görmekteyiz (Atalay, 1999: 573-574). Kelime Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde hem *tapı* hem de *tapu* şeklinde yer almış ve "Hizmet" şeklinde anlamlandırılmıştır (Toparlı ve diğerleri, 2003: 262-263). Kitâbü'l-İdrâk li-Lisânü'l-Etrâk'te yer alan *tapu* kelimesine "Hizmet" anlamı verilmiştir (Caferoğlu, 1931: 97-98). Yine Süheyl ü Nev-bahar'da sıkça geçen *tapu* kelimesi "Zat, hazret; huzur, yan, kat; hizmet, kulluk"; *tapu it-* "Hizmet, kulluk etmek"; *tapu kıl-* "Yüceltmek, saygı göstermek" anlamlarına gelmektedir (Dilçin, 1991: 638). Radloff, sözlüğüne *tapū* şeklinde aldığı kelimeye yukarıdaki anlamlardan farklı olarak "Saygı" anlamını vermiş ve kelimenin bu anlamıyla Osmanlı Türkçesinde kullanıldığını belirtmiştir (Radloff, 1960: 951).

Z. T. Hacıyeva, eserinde *tapu* kelimesine "Huzur, kat; birisine hizmet etmek; tazim etmek" (Hacıyeva, 1991: 27-28) anlamlarını verirken Drevne Tyurkskiy Slovar'da "Hizmet" (Drevne Tyurkskiy Slovar, 1969: 535) anlamı verilmiştir. L. Budagov'un sözlüğünde *tapu* (طابو) kelimesine "Feodal sistemde orta tabakaya mensup kişilere toprak sahibi olmaları için verilmiş senet" anlamı verildikten sonra "*Tapu tezkeresi*" şeklinde örnek verilmiştir (Budagov, 1869: 720). Radloff da sözlüğüne *tapu* olarak aldığı kelimeye Budagov'un verdiği ile örtüşecek şekilde "Feodal sistemde insanların toprak sahibi olmaları için verilen senet" anlamını vermiştir (Radloff, 1960: 951).

Kelimenin Türkiye Türkçesinde kazandığı anlam farklılaşmıştır. *Tapı* kelimesine Türkçe Sözlük'te, kelimenin "İbadet etmek" anlamından hareketle "Mabuf" anlamı verilmiştir (Türkçe Sözlük, 1998: 2135). *Tapı* kelimesinde de görüldüğü gibi, '*tapmak*' kelimesi ilk dönemlerde "Hizmet etmek, razı olmak, ibadet etmek" gibi geniş bir anlam dağarcığına sahip fiil iken tarihî süreç içerisinde bu anlam çeşitliliğini yitirdiği söylenebilir.

3.4. Tapılık: Kutadgu Bilig'de rastladığımız kelimeye "Razılık, rıza gösterme" anlamı verilmiştir (Arat, 1979: 422-426).

3.5.. Tapıgçı / Tapuğçı: "Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek, razı olmak" anlamındaki *tapmak* fiilinden türeyen diğer kelimeler gibi *tapıgçı* kelimesi de yüzyıllardır kullanılan bir kelimedir. Eski Türkçede yer alan kelimeye Marcel Erdal "Hizmetçi" anlamını verir (Erdal, 1991: 373-374). Kelimeye Kutadgu Bilig, Kısasü'l-Enbiyâ *tapuğçı* şekliyle, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügâti't-Türkiyye'de *tapuçı* şekliyle "Hizmetçi" (Arat, 1979: 425; Ata, 1997: 597; Toparlı, 2003: 112); Gülistan Tercümesi'nde *tapuğçı* şekliyle "Hizmetçi" (Karamanlıoğlu, 1989:369); Karahanlı Türkçesiyle yazılmış ilk Kur'an Tercümesi'nde belirttiğimiz bu anlamlarından ayrı olarak *tapuğçı* şekliyle "Torun (hizmet eden)" (Ata, 2004: 657) anlamı verilmiştir. Borovkov, *tapuğçı* kelimesine "Kul, hizmetkâr" anlamını verir (Borovkov, 2002: 251). Kelime Çağatay Türkçesinde "Hizmet eden, hizmetçi" anlamına gelmektedir

(Radloff, 1960: 951; Vámbéry, 1867: 253). Yine Kitâbü'l-İdrâk li-Lisânü'l-Etrâk'te *tapuçi* kelimesine "Hadim, hizmetçi" anlamı verilmiştir (Caferoğlu, 1931: 97-98).

3.6. *Tapuğla- / Tapıkla-*: *Tapuğla-* kelimesine Kısasü'l-Enbiya'da rastlanmıştır. Burada yer alan kelimeye Ata, "Hizmet etmek" anlamını vermiştir (Ata, 1997: 597). Yine *tapıkla-* kelimesine Radloff "Hizmet etmek, hizmette bulunmak" anlamlarını vermiş; kelimenin *tapık* ismine +la- isimden fiil yapma ekinin getirilmesiyle oluşturulduğunu belirtmiştir (Radloff, 1960: 949).

3.7. *Tapuğluğ*: *Tapuğluğ* kelimesine Divanü Lügati't-Türk Dizini'nde rastlanmıştır. Kelimeye "Devamlı hizmeti olan" anlamı verilmiştir (Atalay, 1999: 575).

3.8. *Tapuğsuz*: Kısasü'l-Enbiyâ'da tespit ettiğimiz kelimeye Ata, "İbadetsiz" anlamını vermiştir (Ata, 1997: 598).

3.9. *Tapıgsak / Tapuğsak*: A. von Gabain *tapıgsak* kelimesine "Hürmetkâr" anlamını vererek, kelimenin "Hürmet, hizmet" anlamına gelen *tapığ* kelimesinden türetildiğini ileri sürmüştür (Gabain, 1988: 297). Bu görüşe katılmamızla birlikte, daha önce de belirttiğimiz gibi, Gabain'in *tapığ* kelimesini "Bulmak" anlamına gelen *tap-* fiiline bağlaması kelimenin anlam ilişkileri ve özellikleri bakımından uygun görülmemektedir.

M. Erdal, *tapıgsak* kelimesine "Dindar, saygılı" anlamlarını verdikten sonra, kelimenin *tap-* fiilinden '-gsa-' fiilden fiil yapma ekiyle oluşturulmuş olabileceğini belirtir. Erdal'a göre *tap-* fiilinin ve *tapıgsak* kelimesinin anlamı da birbirine uymaktadır (Erdal, 1991: 244-245). Kelime *tapuğsak* şekliyle Kutadgu Bilig'de "Hizmet eden" (Arat, 1979:422-426); Kısasü'l-Enbiyâ'da "Sadık hizmetkâr, ibadet eden" (Ata, 1997: 597) anlamlarında kullanılmıştır. Dîvânü Lügâti't-Türk Dizini'nde kelimeye "Hizmet eden, hizmet etmeyi seven" anlamı verilmiştir (Atalay, 1999: 573). Yine Borovkov kelimeye yukarıda verilen anlamlardan farklı olarak "Gayretli, şevkli" anlamını vermiştir (Borovkov, 2002: 251). Radloff, *tapuksak* kelimesinin Çağatay Türkçesine ait olduğunu ve "Tapan, ibadet eden" anlamına geldiğini belirtmiştir (Radloff, 1960: 951).

3.10. *Tapunğuç*: *Tapunğuç* kelimesine Dîvânü Lügâti't-Türk'te *tapınğuç* şekliyle "Tapan, tapınan" anlamında rastlamaktayız (Atalay, 1999: 574). Yine Borovkov *tapunğuç* kelimesine "Tapınan" anlamını vermiştir (Borovkov, 2002: 252).

3.11. *Tapunuğlı*: Kelime, Dîvânü Lügâti't-Türk Dizini'nde *tapınığlı* şekliyle ve "Tapan, tapınan" anlamıyla yer alır (Atalay, 1999: 574). Borovkov *tapunuğlı* kelimesine "Tapınan, ibadet eden" anlamını vermiştir (Borovkov, 2002: 252).

3.12. *Tapınguluk*: *Tapınguluk* kelimesine Dîvânü Lügâti't-Türk'te "Tapınmaya hakkı olan" (Atalay, 1999: 574); Karahanlı Türkçesiyle yazılmış ilk Kur'an Tercümesi'nde *-tapınguluk* şekliyle- "Tapılacak" anlamı verilmiştir (Ata, 2004: 658).

3.13. *Tapşırık* : Kelimeye çağdaş Türk lehçelerinden Özbek ve Kırgız Türkçelerinde rastlanmıştır. Kelime Özbek Türkçesinde "Görev, vazife" (Yaman-

Mahmud, 1998: 91–92) anlamına gelirken Kırgız Türkçesinde bu anlamdan farklı olarak “Emir, buyruk” (Yudahin, 1998: 709) anlamına gelmektedir.

3.14. Tapaç: Kelimeye Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmıştır. Derleme Sözlüğü’ndeki *tapaç* kelimesine “Hizmetçi” anlamı verilmiştir (Derleme Sözlüğü, X. cilt, 1978: 3822).

3.15. Tapındaçı – Tapınğan: Dîvânü Lügâti’t-Türk’te rastladığımız *tapındaçı* kelimesine “Tapan, tapınan” anlamı verilmiştir. Yine Dîvânü Lügâti’t-Türk’teki *tapınğan* kelimesine “Tapınan, daima tapınan” anlamı verilmiştir (Atalay, 1999: 574).

3.16. Tapunğu: Borovkov *tapunğu* kelimesine “Tapınılan şey, put” anlamını vermiştir (Borovkov, 2002: 252).

3.17. Tapınak – Tapınma: Türkiye Türkçesi diğer çağdaş Türk lehçeleri gibi “Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek, razı olmak” anlamlarına gelen *tap-* fiili ve bu fiilden türetilen kelimeler yönünden bir hayli zengindir. *Tapınak* kelimesine Türkçe Sözlük’te “Mabet, ibadethane” anlamı verilirken *tapınma* kelimesine “Tapınma işi” anlamı verilmiştir (Türkçe Sözlük, 1998: 2135).

SONUÇ

Çalışmamızda önce “Bulmak, elde etmek, kavuşmak, kazanmak; sezmek” anlamlarına gelen *tap-* fiili ve bu fiilden türetilmiş yapılar; daha sonra “Tapmak; ibadet etmek; hizmet etmek, razı olmak” anlamlarına gelen *tap-* fiili incelenmiştir. Çalışmamızın giriş kısmında *tap-* fiilinin Türkçenin takip edilebilen dönemleri içerisinde iki ayrı anlamda kullanıldığından ve Eski Türkçe döneminden bugüne iki farklı anlam dairesi içerisinde gelişen fiilin Türkçenin takip edemediğimiz dönemlerinde dilin bünyesinde, bahsettiğimiz anlamları kapsayan tek bir fiil olarak bulunmuş olabileceğinden söz edilmişti. Çalışmamızda bu fiil ve fiilden türetilen kelimelerin anlam özellikleri belirtilmeye çalışılmıştır.

Türkçe kelimelerdeki anlam yapılarının sağlıklı ve doğru bir şekilde çıkarılabilmesi için tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri karşılaştırmalı olarak ele alınması gerekmektedir. Biz çalışmamızda bu şekilde bir inceleme yapmayı uygun gördük. Eğer benzeri çalışmalar artar ve Türkçe kelimelerin anlam seyri ortaya çıkarılırsa, bugün değişik anlamlar yüklediğimiz kelimelerin kökenlerinin tespiti daha da kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

- ABÛ Hayyân (1931); *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrak* (haz: Ahmet Caferoğlu), İstanbul: Evkaf Matbaası.
- ARAT, R. R. (1979); *Kutadgu Bilig III İndeks*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- AŞÇI, U. D. (2003); *W. Radloff’un ‘Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy’ Adlı Eseri ve Eserde Geçen Kırgız ve Kazak Lehçelerine Ait Kelimelerin İncelenmesi*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- _____ (2004); "Suudî Arabistan'ı Yurt Edinen Doğu Türkistanlılar, Kullandıkları Yazı Dili ve Bu Yazı Diliyle Kaleme Alınmış Bir Eser: Sîretü Hâtemü'n-Nebîyyîn", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16. Sayı, Konya.
- ATA, A. (1997); *Kıssaşü'l-Enbiyâ II Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (1998); *Nehcü'l-Ferâdis III Dizin-Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2004); *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*, Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1999); *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*, Ankara: TDK Yayınları.
- BOROVKOV, A.K. (1961); "*Badâ'i'al-Luğat*" *Slovar Tâli'imânî Geratskogo*, Moskva: İzd. Vostoçnoy Literaturı.
- BOROVKOV, A.K. (2002); *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)* (çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu), Ankara: TDK Yayınları.
- BUDAGOV, L. (1869); *Turetsko-Tatarskih Narçiy*, Sanktpeterburg: Tnpog. İmp. Akd. Na.
- CAFEROĞLU, A. (1993); *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Derleme Sözlüğü* (1978); X. cilt, Ankara: TDK Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (1998); *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİLÇİN, C. (1991); *Mes'ûd Bin Aşmed, Süheyl ü Nev-bahar İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- DREVNE Tyurkskiy Slovar* (1969); Leningrad: İzd. Nauka Leningradskoe Otdelenie.
- ERDAL, M. (1991); *Old Turkic Word Formation*, Vol I-II, Otto-Harrassowitz-Wiesbaden.
- GABAİN, A. Von (1988); *Eski Türkçenin Grameri* (çev: Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLSEVİN, G. (1998); "Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler", *Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, 7. Sayı, Ankara, 12-18.
- _____ (2007); "Kutadgu Bilig'in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: denk çiftler", *Türkoloji Araştırmaları, Osman Nedim Tuna Armağanı*, İlkbahar 2/2, s. 276-299.
- GÜLTEK, V. (2004); *Rusça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GÜRSOY-NASKALİ, E.; M. Duranlı (1999); *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- HACIYEVA, Z.T. (1991); *Sulu Fegi-Yusuf ve Züleyha*, Bakı: Maarif Neşriyatı.
- KARAMANLIOĞLU, A. F. (1989); *Seyf-i Sarâyî- Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARASOY, Y. (1998); *Şiban Han Divanı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yayınları.
- KOÇ, K.; ve arkadaşları (2003); *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KOWALSKİ, T. (1996); *Karayım Lehçesi Sözlüğü* (çev: Kemal Aytaç), Ankara: Engin Yayınları.

- ORKUN, H. N. (1986); *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: TDK Yayınları.
- ORUJEVA, A. A. (1987); *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugeti*, IV. Cilt, Bakı: Azerbaycan CCP Elmler Akademiyası
- PRÖHLE, W. (1991); *Karaçay Lehçesi Sözlüğü* (çev: Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- RADLOFF, W. (1960); *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte*, C. III, Netherlands: Mouton & Co.
- TOKER, M. (2003); *W. Radloff'un 'Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eseri ve Eserde Geçen Tatar Lehçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- TOPARLI, R. (2003); *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, R. ve arkadaşları (2003); *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKÇE Sözlük* (1998); II. cilt, Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKMEN Diliniñ Sözlügi* (1962); Aşgabat: Türkmenistan SSR İlimler Akademiyasının Neşiryatı.
- VÁMBÉRY, H. (1867); *Cagataische Sprach-Studien*, Amsterdam: Philo Press.
- YAMAN, E.; N. Mahmud (1998); *Özbek Türkçesi- Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- YUDAHİN, K.K. (1998); *Kırgız Sözlüğü* (Çev: Abdullah Taymas), Ankara: TDK Yayınları.
- YÜCEL, B. (1995); *Bâbü'r Divânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Ankara: AKM Yayınları.